

**Jela Maresić**

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU  
Ante Kovačića 5  
10000 Zagreb

## KAJKAVSKA DIJALEKATNA LEKSIKOGRAFIJA

Posljednih je dvadesetak godina kajkavska dijalekatna leksikografija oživjela u odnosu na ranije stanje kada su kajkavski dijalekatni rječnici mjesnih govora bili prava rijetkost. Danas ih je nešto više od petnaestak, a različita su opsega i kvalitete.

1. Najstariji je kajkavski dijalekatni rječnik popratni rječnik uz raspravu Franje Fanceva o virovskom govoru *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie*.<sup>1</sup> Sam rječnik obuhvaća stranice 379 – 389 te sadrži oko 370 natuknica. S obzirom da su uz neke natuknice navedene istoznačnice (npr. *klepestūra* /neben *kostūra*, *krânčъc*, *šklôca*, *klíngal*, bedeutet das kleine Messer.), riječi istoga korijena (npr. *hrčkâti*, *za-hrčkañ se*, ertrinken, ersaufen.) te riječi koje pripadaju istoj semantičkoj skupini (npr. *kanâ°s* /magy. *kanász*/ nur Schweinehirt /za *kravâ°r*, *koñâ°r*, *birkâ°r*, von *birka* ovca, magy. *birka*/.) u rječniku je zabilježeno nešto manje od petstotinjak riječi. Taj mali rječnik ima obilježja komparativnoga rječnika jer se ponegdje uz kajkavske navode i štokavski likovi riječi (npr. *pramâlet* ein *i*-Stamm, zu štok. *premafeće*, Frühling.) te rjeđe leksičke paralele iz slavenskih i nekih neslavenskih jezika (npr. *žfûndra*, slov. *žlôdra*, vom deut. die Schluder.). Uz pojedine je natuknice, kada se to činilo potrebnim, navedena etimologija (npr. *hâsъn*, *hasnêti*, *hasnôvit*, vom magy. *haszon*, Nutzen.). Samo su uz poneke natuknice navedeni primjeri uporabe, kraća rečenica ili sveza u kojoj se riječ učestalo pojavljuje (npr. *hapiñ se*, z. B. *hapiñ se děla*, angreifen.). Značenje riječi donosi se na njemačkom jeziku na kojem je pisana i cijela rasprava.

2. Rječnik Josipa Hermana, *Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Po-dravina)*<sup>2</sup> objavljen 1973, gotovo sedamdeset godina poslije Fancevljeva rada, također sadrži leksikografski obrađenu građu virovskoga govora. Taj rječnik obuhvaća oko 1 790

<sup>1</sup> Fancev (1907: 305–389).

<sup>2</sup> Herman (1973: 73–99).

natuknica, od kojih je jedan dio (214) preuzet iz Fancevljeva rječnika. Hermanov je rječnik razlikovan u odnosu na hrvatski književni jezik jer autor nije navodio riječi virovskoga govora koje se od književnoga razlikuju samo naglaskom, izgovorom jata i sl. Ni iz rječnika F. Fanceva nije navodio takve riječi. Natuknice nisu akcentuirane, ali s obzirom da su označene duljine, poznavajući jednostavna naglasna pravila (zakona dvaju naglašenih slogova) koja se odnose na virovski govor, nije teško utvrditi koji je naglasak na svakoj pojedinoj riječi. Kratak naputak o virovskoj akcentuaciji u predgovoru rječnika napisao je Antun Šojat podsjećajući na detaljnije opise F. Fanceva i S. Ivšića.<sup>3</sup> U rječniku su uz svaku natuknicu navedene morfološke odrednice te značenja riječi na hrvatskom književnom jeziku. Uz neke se natuknice daje etimološka odrednica (npr. *kētuš* m. 'suvlasnik dravske vodenice' mađ. *kettős*). Međutim, etimologije nerijetko izostaju (npr. pod natuknicom *hāsen* nije navedena) ili su netočne (npr. *čon* m. 'čamac' tumači od mađ. *csónak*). Rječnik nema primjere uporabe natuknica u kontekstu.

3. Rasprava Antuna Šojata *Turopoljski govori*<sup>4</sup> u kojoj su potanko opisana fonološka, morfološka i ina obilježja turopoljskih govora sadržava popratni rječnik (str. 440 – 483). Osnovni je fond riječi koje su uvrštene u taj rječnik skupljen u Mraclinu. Riječi iz drugih turopoljskih selā ušle su u rječnik ako su potvrđene u Mraclinu. Sadrži oko 2 700 natuknica. Uz svaku je natuknicu navedena morfološka oznaka vrste riječi te popratni morfološki oblici (uz imenice obično Gsg., uz glagole 1. l. sg. prezenta, pridjeve Nsg. ž. r. i određeni oblik m. i ž. r. u Nsg. itd.). U pojedinim su leksikografskim člancima navedeni i drugi morfološki oblici ako su po čemu osobiti. Značenje je riječi izraženo književnojezičnim ekvivalentom, a ako u književnom jeziku nema odgovarajuće riječi opisnom definicijom, a nerijetko i kombinacijom tih dviju mogućnosti. Turopoljski rječnik bilježi i riječi kao što su *iskra*, *gřlo*, *nōs*, *đko*, *šřma*, *tlđ*, *vřsok* i sl., koje se nimalo ili minimalno (npr. samo akcenatski) razlikuju od književnojezičnih, kao što je i uobičajeno u dijalekatnom rječniku toga tipa. Uz takve se natuknice, koje se izrazom i sadržajem uglavnom poklapaju s odgovarajućom riječi u hrvatskom književnom jeziku, ne navodi značenje, odnosno ne ponavlja se književnojezični ekvivalent. Oko trećina natuknica ima primjer uporabe, rečenicu, dio rečenice ili svezu u kojoj se riječ pojavljuje (npr. *prāžnak* –a m prag na izlaznim vratima iz kuće: *na prāžnaku seđimu*).

Rječnik bilježi lijepe primjere očuvanja starohrvatskoga i starokajkavskoga leksika kao što su *čręda* 'krdo, stoka', *čręt* 'močvara', *drāč*, *dręk* 'dugo drvo', *gđdina* 'kiša', *krđp* 'kipuća voda', *lęv* 'štala', *lōg* 'šuma, lug', *mlęden* 'neokretan', *ōbed* 'objed, ručak', *ōgen* 'oganj, vatra', *pōček* 'prag', *povręslo* 'povrijeslo', *požiręk* / *porizęk* '1. ždrijelo, 2. grlo', *rđbača* '1. košulja 2. suknja, dio ženske odjeće od pasa naniže', *svęra* 'srčanica, dio seljačkih kola, drvo koje veže prednji sa stražnjim krajem', *ščřba* 'ostatak slomljenoga zuba u ustima', *topořšće* 'držalo sjekire', *zāgozda* 'zagvozda', *zamřsan* 'prljav', *žđkek* 'gorak', *žřt* 'motka kojom se pritišće voz sijena, žrd' i dr.

<sup>3</sup> Ivšić (1936: 47–88).

<sup>4</sup> Šojat (1982: 317–394).

4. Knjiga Stjepana Krpana *Hrvati u Keči*<sup>5</sup> govori o Hrvatima kajkavcima koji su 1801. iz okolice Pokupskog doselili u Keču, selo na krajnjem zapadu Rumunjske. Osim povijesnih podataka o doseljavanju, autor opisuje društveni život, običaje, te mnoge pojedinosti o kečanskim Hrvatima u novom okružju. U dva kratka poglavlja *Kečanski govor* i *Bokinjske šale* autor se kratko osvrće na govor kečanskih Hrvata te u potonjem donosi kratak rječnik kečanskoga govora (obuhvaća 142 – 149 str.). Rječnik sadrži popis kečanskih riječi s navedenim značenjem na hrvatskom književnom jeziku. Natuknice nisu akcentuirane, nema morfoloških odrednica vrsta riječi niti primjera uporabe riječi tako da zapravo ne možemo govoriti o rječniku u pravom smislu već o abecednom popisu i tumaču značenja oko 380 riječi. No, bez obzira na tu činjenicu taj mali rječnik može poslužiti za leksikološke usporedbe jer u njemu nalazimo niz vrlo zanimljivih tipičnih kajkavskih leksema (npr. *popiknuti se* 'spotaći se', *zamusan* 'uprljan' i dr.), ali su vidljive i brojne inojezične leksičke naplavine. Iako nevelik i s nepotpunim podacima, kečanski je rječnik zanimljiv jer se radi o govoru stare hrvatske kajkavske dijaspore u Rumunjskoj.

5. U literaturi je objavljeno još nekoliko takvih manjih popisa riječi kao što je primjerice popis trisotinjak riječi brodmoravičkoga govora objavljenoga u radu Viktora Jurkovića *Brodmoravičko narječje*.<sup>6</sup> Jurkovićev je popis brodmoravičkih riječi razlikovan u odnosu na hrvatski književni jezik. Navodi samo one riječi koje se znatno ili potpuno razlikuju od književnojezičnih. S obzirom da se radi o dijalektološki vrlo zanimljivom području Gorskoga kotara, to se odražava i na specifičan leksik, kao što su primjerice neki nazivi biljaka, fitonimi *brinje* 'borovica', *hloja* 'jela', *jajda* 'heljda', *kürji slep* 'kukurijek', *lulica* 'ciklama', *pelelekac* 'jaglac', *pingljac* 'visibaba', *šehovčica* 'narcis, sunovrat', *šiljevka* 'gljiva brašnjača', *štrocje* 'mahune' i dr. Može se zapaziti i zanimljivih tvorenica kao što je npr. *glavnik* 'češalj', *kolenka* 'čarapa' itd. Riječi nisu akcentuirane, ali je označeno mjesto naglasaka tako da je naglašeni samoglasnik otisnut podebljano. Uz neke su riječi navedeni primjeri uporabe i njihovi prijevodi na hrvatski književni jezik (npr. uz *trhlen* 'truo' navodi se primjer *V Griči je dosti trhlenih vej*. – 'U Griču ima dosta trulih grana.').

6. *Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesveta*<sup>7</sup> manjega je opsega, obuhvaća oko 380 frazema iz govora Podravske Sesveta, koji kao i Virje, pripada podravskoj grupi govora s ograničenim mjestom naglasaka na posljednja dva sloga u riječi. To je prvi kajkavski dijalekatni rječnik u kojem je obrađena samo frazeološka građa. Pri abecednom svrstavanju frazema pod natuknice rabio se formalan pristup. Frazemi koji u svom sastavu sadržavaju imenice obrađeni su u abecednom redoslijedu pod prvom ili jedinom imenicom. Ako frazem nema imenicu, nalazi se obrađen pod prvim ili jedinim pridjevom, ako ga ima, a ako ga nema, pod prvim ili jedinim glagolom. Za svaki je frazem navedeno njegovo značenje i primjer uporabe u rečenici (npr. pod natuknicom **prova** naveden je frazem *ne trunji se* (komu) *prova* 'ne žuri se (komu), nema žurbe' s primjerom uporabe *Ostani još*

<sup>5</sup> Krpan (1983).

<sup>6</sup> Jurković (1969: 207–231).

<sup>7</sup> Maresić (1995: 219–236).

*malo, te trunji ti se prova.*). U rukopisu rječnika svi su frazemi te primjeri uporabe bili akcentuirani, no nažalost, zbog tehničkih ograničenja pri tiskanju akcentuacija je izostala. Time je izgubljena vrlo bitna sastavnica toga rječnika.

7. *Rječnik govora Podravske Sesvete*<sup>8</sup> nastavak je rada na istraživanju i opisu kajkavskoga govora Podravske Sesvete objavljenoga u *Radu HAZU* pod naslovom *Fonološki i morfološki opis govora Podravske Sesvete*.<sup>9</sup> Rječnik sadrži približno 2 500 natuknica, frekventnih riječi iz niza značenjskih skupina kojima se služi većina govornika sesvetskoga govora. Svaka natuknica sadrži morfološke oznake vrste riječi, relevantne i specifične oblike promjenljivih vrsta riječi. Kad je potrebno, u obradbi se leksikografskih članaka donose i oznake struke, odnosno područja iz kojih je natuknica, a ponegdje i etimologija riječi. Nakon književnojezičnoga ekvivalenta ili definicije značenja u većini se leksikografskih članaka nalazi i primjer uporabe natuknice u rečenici, dijelu rečenice, svezi riječi i sl. Pojedini su primjeri uporabe ilustrativni ne samo za semantiku riječi nego i morfologiju jer donose niz gramatičkih oblika promjenljivih vrsta riječi. U rječniku je obrađena i frazeološka građa. Frazemi su označeni kraticom *fraz.* (npr. pod natuknicom **d'ę:te** zabilježen je *fraz. n'ę:ma ni dę'tęta ni grb'ęta* 'ni o komu ne skrbi, nema briga').

8. U knjizi Franje Hrga, *Ivanečki govor i rječnik*<sup>10</sup> opisan je govor Ivanca u Hrvatskom zagorju koji prema podjeli S. Ivšića pripada zagorsko-bednjanskoj arhaičnoj skupini kajkavskih govora. Opisu govora dodan je popratni rječnik koji obuhvaća 45 – 126 str. Izvori građe za rječnik bili su izvorni govornici, rukopisni rječnik prigorskih riječi te zbirka kajkavskih pjesama Ivana Kušteljega iz Prigorca i zbirka pjesama Ivana Slivara iz Lančića. Rječnik je razlikovan u odnosu na hrvatski književni jezik jer u njemu nema oblikom i značenjem identičnih ili neznatno različitih riječi od književnojezičnih. Prema riječima autora tuđice su uvrštavane samo ako su u redovitoj uporabi i ako nemaju domaćih istoznačnica. Rječnik sadrži oko 2 500 natuknica te oko 1 500 podnatuknica. U podnatuknice su uvrštene istoznačnice i bliskoznačnice (npr. **dęvenica** 'krvavica', *ćurka*; **gnjús** pej. 'gnus, nakaza', *grdõaba, rugõaba*, 'gad', *gåd*) i riječi istoga korijena (npr. **dętelja** 'djetelina'; prid. *dęteljni; dęteljšće*). U pravilu natuknice nemaju primjere uporabe, osim što je kod nekih navedena poneka učestala sveza u kojoj se riječ rabi (npr. pod natuknicom **štęčki** 'zazubice' navedeno je *štęčki mi rastõ* u značenju 'zazubice mi rastu' i sl.).

Rječnik ne obiluje frazeološkom građom. Frazemi koji su ušli u rječnik u leksikografskim su člancima obično označeni stilskom odrednicom preneseno (*pren.*), npr. pod **mõnji** 1. 'pišljiv' 2. 'probušen (o odjeći, obući)'; *pren. imęti mõnji žęp* 'biti bez novaca'. Međutim, kod označivanja toga tipa sveza nema potpune dosljednosti. Sveze riječi kao što su *paslãti glãs* 'javiti' i *dabiti glãs* 'dobiti vijest' pod natuknicom **glãs**, kao i svezu *proda:vati zija:kę* u značenju 'ljenčariti' pod natuknicom **zijat** također bi valjalo označiti kraticom *pren.* jer se radi o frazeološkom značenju. Istom su kraticom označena i neka

<sup>8</sup> Maresić (1996: 153–228).

<sup>9</sup> Maresić (1992: 71–92).

<sup>10</sup> Hrg (1996).

prenesena značenja pojedinačnih riječi (npr. pod natuknicom **trôt** zool. 'trut'; *pren.* 'lijenčina, neradnik, gotovan').

Rječnik sadržava brojne karakteristične kajkavske lekseme, primjerice *smuditi* 'dimiti se uz smrad', *žmi:káti* 'ožimati', *zago:títi* 'zadaviti' te niz drugih etimološki, tvorbeno i semantički zanimljivih riječi kao npr. *hósta / ósta* 'šuma', *skûalka* 'odar', *miezgá* 'srčika', *scàti* 'mokriti' i dr. Ako se radi o riječima koje se u ivanečkom govoru više aktivno ne rabe, autor ih označava kraticom *zast.* (npr. *lo:ká* *zast.* 'livada').

9. *Rječnik govora Gole* autora Ivana Večenaja i Mije Lončarića<sup>11</sup> po opsegu građe koju obrađuje možemo svrstati u srednje dijalekatne rječnike. Sadržava oko 11 800 natuknica. U uvodnom je dijelu Mijo Lončarić, jedan od autora rječnika, naveo kratak pregled najvažnijih fonoloških i morfoloških obilježja golskoga govora. Taj govor kao i virovski i sesvetski pripada podravskom tipu kajkavskoga govora. U rječniku je osobita pozornost posvećena morfologiji, pa se uz svaku natuknicu koja pripada promjenljivoj vrsti riječi navodi niz relevantnih morfoloških oblika. Kao prijevodna semantizacija dan je odgovarajući književnojezični ekvivalent. Ako nema odgovarajućega književnojezičnoga ekvivalenta, dane su opisne definicije koje ponegdje mogu biti vrlo široke (npr. *podriváča* 'starinski drveni krevet na niskim nogama s kotačićima, koji se noću izvlačio ispod kreveta za spavanje, a po danu se gurnuo natrag pod krevet'). Kod pojedinih natuknica dana je opisna definicija i književnojezični ekvivalent (npr. *svôrník* 'željezni klin koji služi za jaram i rudo, te za spajanje prednjeg i zadnjeg dijela zaprežnih kola, svornjak').

Vrlo su zanimljive deminutivne natuknice kod kojih se obično navodi gramatička definicija (npr. *palčôk* dem. od *pálec*, *plôtič* dem. od 2. *plôt*, *vejáčka* dem. od *vejáča* i sl.). Tako je postupano kod još nekih kategorija riječi, primjerice kod augmentativa (npr. *vojkeñna* augm. od *vójka*), glagolskih imenica (npr. *prkošěñe* n gl. im. od *prkošiti*), obično i kod posvojnih i odnosnih pridjeva (npr. *prěsličin* adj. koji se odnosi na *prěslica*), zbirnih imenica (npr. *vúžjě* zb. im. od *vúže*) i dr.

Rječnik sadržava niz leksema zanimljivih za komparativna leksikološka, etimološka, tvorbeno te druga jezikoslovna proučavanja (npr. *pážel* 'rožnata navlaka na prstima nekih sisavaca, papak', *odžáč* 'otraga', *optomgúšče* 'češće', *prôč* 'van; dalje', *sěnoči* 'noćas', *počkôma* 'potiho, tiho, nečujno', *zaizrěs* 'zasigurno', *pělaj* '/maleni/ voz sijena', *pěrôta* 'krilo /o peradi i pticama/', *pokôpič* 'grobar', *stvarilo* 1. 'otrov', 2. 'pokvareno jelo, piće i sl.').

U leksikografskim je člancima posebno obrađena frazeologija. Frazemi su označeni kraticom *izr.* (izričaj), a za svaki je frazem naveden primjer uporabe (npr. pod natuknicom *zâpěček* 2. *izr. biti v zâpěčku* 'biti zapostavljen'. *V zâpěčku je navěk ostála.*, pod *žmikáti* 2. *izr. žmikáti nófce* 'škrtariti, cicijašiti'. *Navěk sámô žmiče tě nófce.*). Sveze riječi kod kojih ne dolazi do preoblike značenja označene su odrednicom *u svezi* (npr. pod natuknicom *ďěk* 2. u svezi *ďuga kôla* 'seljačka kola za vožnju žita, sijena i sl., na kojima su duge lojtre'). Budući da su granice frazema dvojbene neke su sveze mogle biti označene kraticom *izr.*

<sup>11</sup> Večenaj – Lončarić (1997).

tj. kao frazemi (npr. pod **zateknuti** navedena su značenja 1. ‘zataknuti’. 2. ‘začepiti’ 3. u svezi ~ *zǫbe* (komu), ‘ostaviti (koga) bez riječi’, pod *zrǫkǫ* ‘izvan ruke’; u svezi *biti* ~ ‘biti nepristupačan, daleko’.

U većini je leksikografskih članaka za svako značenje riječi dan primjer uporabe u rečenici. Primjeri obično izostaju u leksikografskim člancima koji imaju gramatičke definicije značenja (kod gl. imenica, posvojnih i odnosnih pridjeva itd.).

10. *Fužinarski kaj* Zlate Bujan-Kovačević<sup>12</sup> rječnik je govora Fužina, Vrata i Belog Sela u Gorskom kotaru. Rječnik ima obilježja razlikovnoga rječnika u odnosu na hrvatski književni jezik. U podnaslovu autorica navodi da se radi o rječniku manje poznatih riječi, tuđica i usvojenica. Tako, primjerice, rječnik ne bilježi riječi kao što su *glava*, *oko* i sl. Međutim, zabilježene su neke riječi koje se samo akcentom razlikuju od književnojezičnih, ali je on jedan od najvažnijih čimbenika pri određivanju fužinarskih govora kao kajkavskih (npr. *kāša*, *kōšnja*, *kōža* i sl.). Na kraju rječnika nalazi se dodatak u kojem su navedeni toponimi Fužina, Vrata i Belog Sela. Sve su natuknice i primjeri uporabe, koji su navedeni uz većinu natuknica, akcentuirani. U govoru se realiziraju dva naglasaka: dugosilazni i kratkosilazni. Zbog tehničkih je poteškoća pri tiskanju rječnika kratkosilazni naglasak označen dvjema točkicama iznad naglašenog samoglasnika, a dugosilazni ‘krovićem’. Gorskokotarska kajkavština Fužina, Vrata i Belog Sela sadržava značajan dio leksika koji se podudara s leksikom čakavskih, osobito čakavskih primorskih govora. Kao izolekse s čakavskim govorima možemo navesti *bōrša* ‘torbica’, *maštēl* ‘veliki kabao’, *mēndula* ‘badem’ i dr. Međutim, uočavamo leksik karakterističan za sjeverozapadne kajkavske krajeve (npr. *bīrka* ‘vrsta ovce’, *drūzgat* ‘gnječiti’, *snāžit* ‘čistiti’, *žlēmpat* ‘lokati’ i dr.). Sinonimi kao što su primjerice *jōpec* i *šīmija* u značenju ‘majmun’ odraz su doticaja dvaju dijalekatnih sustava. U rječniku nalazimo niz lijepih primjera očuvanja starohrvatskih leksema (npr. *kobilica* u značenju ‘skakavac’, *rāčit se /kome/, rāči mi se* 1. ‘militi se’ 2. ‘svidati se’) koji su se u mnogim krajevima izgubili. Dio je leksika zajednički sa susjednim slovenskim govorima (npr. *žāga* ‘pila’ i sl.).

11. Nakon višekratnih boravaka u selima Hedešinu i Homoku u zapadnoj Mađarskoj u kojima se još može čuti hrvatskokajkavski govor, nizozemski je slavist Peter Houtzagers objavio nekoliko radova te knjigu *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok*<sup>13</sup>. U knjizi je detaljno opisao fonološki i morfološki sustav tih arhaičnih kajkavskih govora koji potječu s područja Kraljeve Velike i Međuriča kod Novske u zapadnoj Slavoniji. Između ostaloga, osvrnuo se i na sintaksu, a na kraju opisa naveo je nekoliko primjera govora te popratni rječnik. Rječnik ima oko 2 500 natuknica koje su obično dane u polaznom, natukničkom obliku. S obzirom da polazni oblik u autorovoj građi nije uvijek bio potvrđen, u određenom je broju leksikografskih članaka kao natuknica uzet koji drugi oblik (npr. imenica u Gsg. *šībę*, glagol u 3. l. prezenta *bojī* ‘boli’ itd.). Pod nekim je natuknicama navedeno više podnatuknica tako da je ukupan broj zabilježenih riječi približno 3 500.

<sup>12</sup> Bujan-Kovačević (1999).

<sup>13</sup> Houtzagers (1999).

Najveći dio leksika zabilježenog u rječniku pripada zajedničkoj starohrvatskoj leksičkoj baštini, a razlikuje se samo po fonološkim, morfološkim i tvorbenim osobinama specifičnim za kajkavske sustave hedešinskoga i homočkoga govora. Toga je leksičkoga sloja najviše, a pripada različitim značenjskim skupinama: dijelovi ljudskoga i životinjskoga tijela, bolesti, zanimanja, uporabni predmeti, apstraktni pojmovi, biljke, životinje, meteorološke pojave, odnosi vezani uz način življenja, rodbinski nazivi i dr. (npr. *brêg* 'brijeg', *cêna* 'cijena', *bòjat se* 'bojati se', *bròjiti* 'brojiti', *čavěl* 'čavao', *čizma* 'čizma', *črn* 'crn', *črv* 'crv', *čudit se* 'čuditi se', *dênes* 'danas', *dòlnji* 'donji', *dovica* 'udovica', *gòlob* 'golub', *gòska / gùska* 'guska', *jèzik* 'jezik', *kâpja* 'kaplja', *pèpël* 'pepeo', *pêrje* 'perje', *pêveç* 'pijevac', *ròka* 'ruka', *sònce / sònce* 'sunce', *sřce* 'srce', *vèter* 'vjetar', *vřnje* 'vrhnje', *vròč* 'vruć', *zdèla* 'zdjela', *zòb* 'zub', *žèt* 'žeti', *žèta* 'žetva', *žòt* 'žut' itd.). Iako se radi o arhaičnom hrvatskokajkavskom govoru, dobar se dio leksika ni po čemu ne razlikuje od hrvatskih književnih likova riječi, pa čak niti u naglasku (npr. *žila* 'žila', *kòža* 'koža', *brèskva* 'brèskva', *vřšnja* 'vřšnja', *zòb* 'zòb', *vřdra* 'vřdra', *mřš* 'mřš', *glùh* 'glùh', *gřbav* 'gřbav', *glàs* 'glàs', *sřto* 'sřto', *snòp* 'snòp', *vřt* 'vřt' itd.). Kod nekih su leksema različiti samo naglasci ili nenaglašene duljine (npr. *brázda* 'brázda', *bùha* 'bùha', *bògat* 'bògat', *čvřst* 'čvřst', *dùša* 'dùša', *gòtov* 'gòtov', *jùha / jùha* 'júha', *slànina* 'slànina', *sòva* 'sóva', *sřp* 'sřp', *vòda* 'vòda', *vřba* 'vřba', *mřnar* 'mřnar', *křv* 'křv' itd.). Velik je broj riječi koje pripadaju starijem sloju hrvatskoga leksika i više se ne čuvaju u suvremenom književnom jeziku, ali se dobro čuvaju u hrvatskim dijalektima. Ako se i rabe u književnom hrvatskom jeziku, obično su stilski obilježene kao regionalizmi, dijalektizmi, lokalizmi, arhaizmi i sl. (npr. *sàpa* 'dah', *šmřkej* 'šmrkalj', *cùček / cùček*, *dòjiti* 'musti', *blàgo* 'životinje općenito', *lâloka* 'čeljust, vilica', *gòt* 'vrat', *mlêden* 'mršav, mršav kao koža', *krè(1)jut* 'krilo' i sl.). Navedeni leksički primjeri potvrđeni su u kajkavskom i čakavskom narječju (osobito gradišćanskohrvatskom), ali i štokavskom, pa možemo reći da se radi o temeljnom hrvatskom leksiku svih triju narječja.

Zanimljiv je leksički sloj zajednički s drugim gradišćanskohrvatskim govorima kao primjerice *pìple* 'pile', *màša* 'misa', *vřška* 'vještica', *pràtèš* 'komad odjeće', *fřzat* 'klizati', *dèlâč* 'radnik, djelatnik', *hàloga* 'drač, korov', *jâčka* 'pjesma', *jâčit si / jâčit si* 'pjevati', *lâzno* 'slobodno (vrijeme)', *pòt* 'znoj', *poten* 'znojan', *pòtit se* 'znojiti se', *škùja* 'rupa', *tòljik* 'glupan', *tò(1)jkav* 'glup, lud' itd.

Nema puno riječi koje su potvrđene samo u hedešinskom i homočkom govoru. Jedna je od njih *přterba / přtarba* u značenju 'kuhinja' koju ne nalazimo u dijalekatnim rječnicima suvremenih hrvatskih govora niti u hrvatskim povijesnim rječnicima te pokazna zamjenica *vèni* koja se rabi kada se nekome ne zna ili ne želi spomenuti ime. P. Houtzagers ističe veliku važnost te zamjenice za utvrđivanje porijekla hedešinskoga i homočkoga govora jer je nalazimo potvrđenu samo u nekim govorima u Podravini (npr. u Virju).

Hrvatski kajkavski govori Hedešina i Homoka više su stoljeća okruženi Mađarima i gotovo su asimilirani pa je razumljivo da velik dio leksika čine mađarizmi. Uz njih autor obično navodi etimološku bilješku te izvornu mađarsku riječ (npr. *bognâr* 'kolar' ▸ Hu *bognâr*, *èdñje / èdñje* 'posuđe' ▸ Hu *edény*, *flèž* 'košara' ▸ Hu *fűles*, *gèzeš* 'vlak' ▸ Hu

*gőzős* ‘parna lokomotiva’, *kőrom* ‘čađa’ ▽ Hu *korom*, *kőrhošav* ‘čađav’ ▽ Hu *kormos*, *pędig* ‘ali, ipak, premda’ ▽ Hu *pedig*, *tajńka* ‘predio, kraj’ ▽ Hu *tájék*, *tanító* ‘učitelj’ ▽ Hu *tanító*, *tęjęs* ‘kolhoz’ ▽ Hu *tęesz*, *tisztijász* ‘vojni časnik’ ▽ Hu *tiszt*, *vęndęę* ‘gost, uzvanik’ ▽ Hu *vęndęę* itd.). Za određen se broj mađarizama može pretpostaviti da datiraju još iz vremena prije doseljavanja jer su općeprošireni u kajkavskom narječju. Neki od zajedničkih mađarizama u kajkavskim govorima u Hrvatskoj i kajkavskim govorima Hedešina i Homoka su *bantővat* ‘smetati, činiti neprilike’, *bătřitę sę* ‘hrabriti se, tješiti se’, *bıruşı* ‘najamni radnici u poljoprivredi’, *bőčkor* ‘cipela’, *ęngav* ‘slab, osjetljiv, krhak’ itd. S obzirom na golem utjecaj i asimilaciju, mnoge hrvatske riječi uzmiču pred mađarizmima. Kod pojedinih natuknica autor donosi napomenu o njihovoj maloj frekventnosti. Tako primjerice navodi da je uobičajenija riječ *kęčka* u značenju ‘koza’ < mađ. *kecska* od hrvatske riječi *koza* koja je potvrđena samo jedanput u Apl. *kőzę*. Mađarska riječ *hársfa* potisnula je hrvatsku *lipa* koja prema autorovoj napomeni ima samo dvije potvrde u Gpl. *lipuv* i sl.

Prijevodna je semantizacija na engleskom jeziku na kojem je pisana i cijela knjiga. Rječnik je značajan prilog kajkavskoj leksikografiji, osobito stoga što je u njemu leksikografski obrađen tip kajkavskoga govora kakvoga u Hrvatskoj više nema.

12. Godine 1999. objavljen je *Đurđevečki rječnik*<sup>14</sup>. To je još jedan rječnik manjega opsega koji leksikografski obrađuje građu iz đurđevečkoga govora koji pripada podravskoj grupi kajkavskih govora. U uvodnom su dijelu ukratko opisana osnovna fonološka, morfološka i tvorbena obilježja đurđevečkoga govora. Rječnik sadrži opći leksik koji pripada različitim značenjskim skupinama te određen broj onomastičkih natuknica. Zabilježeno je niz tvorbeno zanimljivih riječi, među kojima je veći broj deminutiva i hipokoristika (npr. *fič* ‘o:k, jaboč’ e:ca ‘jabučica’, *jajč* ‘e:ce, jogn’ i:čęk, *kl’učęc*, *miš* ‘o:k ‘mišić’, *n’očka* ‘noćca’ itd.) vrlo frekventnih u svakodnevnom govoru Đurđevca. Tu su i neke riječi koje su zanimljive za etimološka i semantička proučavanja, kao primjerice *dotm’a:r* ‘puno’, *pęt’ati* (sę) prez. 1. sg. *p’ęščęm* (sę) 1. ‘gurati, uguravati, utiskivati’. 2. ‘gurati se, probijati se’, *pr’o:ž* ‘šljunak’ i dr. Uz svaku je natuknicu navedena morfološka odrednica. Osim popratnih oblika, koji se redovito navode uz svaku natuknicu koja pripada promjenljivoj vrsti riječi (uz imenice navodi se Gsg., uz glagole 1. l. sg. prezenta, uz pridjeve Nsg. ž i s. roda itd.), često su navedeni i drugi morfološki oblici koji su po čemu specifični. Prijevodna je semantizacija na suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Dobar dio natuknica ima primjer uporabe riječi u kontekstu. Primjeri uporabe ilustriraju značenja te različite morfološke oblike natuknice. Ilustracije paradigmatičkih oblika u egzemplifikaciji najčešće su kod zamjenica, ali i kod drugih promjenljivih vrsta riječi (npr. kod zamjenica ‘o:n ‘on’ i ‘o:n ‘onaj’, glagola *b’iti* i dr.). Na svim je natuknicama, popratnim oblicima te primjerima uporabe označeno mjesto naglaska, naglašene i nenaglašene dužine. Rječnik sadrži i frazeološku građu. Frazemi su označeni kraticom *fraz.* (npr. pod natuknicom **zmeń’iti** (sę) ‘promijeniti (se)’ zabilježen je *fraz. zmeńit’i sę zę s’ę:m s’ęga* u značenju ‘potpuno se promijeniti’).

<sup>14</sup> Maresić (1999: 187–254).



13. Istraživanjem đurđevečkoga govora intenzivno se bavio Velimir Piškorec, i to s osobitim obzirom na njemački jezični utjecaj na taj govor. Jedan je od rezultata njegovih višegodišnjih istraživanja objavljena knjiga *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevec in Kroatien*.<sup>15</sup> Glavninu knjige čini rječnik u kojem su abecednim redoslijedom sustavno obrađene njemačke riječi (modeli) i prema njima nastale đurđevečkokajkavske posuđenice (replike). Natuknicu u leksikografskom članku čini polazišna njemačka riječ koja je poslužila kao model za đurđevečkokajkavsku posuđenicu (repliku) i sve tvorenice koje su od nje nastale. Tako npr. pod natuknicom **Wirt** nalazimo *bertaš* m. 'Gastwirt', *bertašica* f. 'Gastwirtin' i *bertija* f. 'Gasthaus'. Definicije značenja i prijevodni ekvivalenti dani su na njemačkom jeziku na kojem je pisana i cijela knjiga. Autor u pojedinih leksikografskim člancima navodi frazeme, sveze riječi, a ponegdje i egzemplifikacije u kojima se pojedine posuđenice pojavljuju (npr. pod natuknicom **Anmeldung** navodi *davati nekome omeldunge* u značenju 'davati savjete kome, savjetovati koga', pod **kusch!** *Bodi kuš!* i sl.). Na osnovi kontrastivne analize fonemskih sustava jezika davatelja (njemačkoga) i jezika primatelja (đurđevečkoga kajkavskoga govora) uz svaku se natuknicu daje opis fonetske adaptacije germanizama u detaljnom popisu odgovarajućih dijafonskih parova. U osmom poglavlju knjige *Verzeichnis kroatischer Repliken* autor abecednim redom navodi oko tisuću njemačkih posuđenica iz đurđevečkoga govora te njemačke modele prema kojima su nastale. To kazalo omogućuje korisniku rječnika lakše snalaženje jer nije uvijek moguće identificirati polazišnu njemačku riječ prema kojoj je nastala posuđenica ili neka njena izvedenica.

14. U disertaciji pod naslovom *Germanizmi u podravskom dijalektu*<sup>16</sup> Velimir Piškorec proširio je svoja istraživanja jezičnih dodira na šest punktova reprezentanata podravskoga tipa kajkavskoga narječja (Đurđevec, Virje, Molve, Ferdinandovec, Podravske Sesvete i Kalinovec). Prva tri poglavlja disertacije bave se teorijom i metodama kontaktne lingvistike prema kojima je analiziran korpus germanizama skupljen u navedenim punktovima u Podravini. Četvrto poglavlje, *Rječnik modela i replika*, najposebnije je i ono nas ovom prigodom najviše zanima, obuhvaća rječnik u kojem su analizirani germanizmi prema zadanom obrascu. Rječnik je strukturiran tako da natuknicu u leksikografskom članku čini polazišna izvorna njemačka riječ (model) od koje su se razvile u govorima potvrđene podravskokajkavske njemačke posuđenice (replike). Sadrži oko 900 leksikografskih članaka u kojima je obrađeno oko 2 000 podravskokajkavskih njemačkih posuđenica. Rječnik je u osnovi etimološki, ali ima i obilježja leksikona jer se u pojedinim natuknicama daju široka kulturološka, jezičnopovijesna i ina objašnjenja, osobito u dijelu leksikografskoga članka u kojem se daje etimologija njemačke polazišne riječi. Opis podravskokajkavske posuđenice navedene u fonološkoj transkripciji sadrži morfološku oznaku vrste riječi, geografsku odrednicu, tj. kraticu punkta u kojem je riječ zabilježena te opis značenja na hrvatskom i njemačkom jeziku u obliku književnojezičnog ekvivalenta, definicije značenja

<sup>15</sup> Piškorec (1997).

<sup>16</sup> Piškorec (2001).

ili kombinacije obojega. U rječniku su navedene sve na terenu zabilježene inačice pojedine posuđenice (npr. pod natuknicom **Preßwurst** f. navedene su inačice: *pre:zv'ušt*<sup>17</sup> m. zabilježeno u Podravskim Sesvetama, Kalinovcu i Molvama, *pr'e:zmušt* m. u Ferdinandovcu, *pre:zv'ušto* n. u Virju, *pre:zb'uršt* m. u Goli, sve u značenju 'tlačenica'). Osim inačica, navode se i tvorenice nastale prema polazišnoj riječi, npr. pod natuknicom **Schwefel** navodi se *žv'epel* m., *žv'epin* m. (Đurđevac), *žv'epelj* m. (Virje, Molve), *žv'eplo* n. (Kalinovec, Gola), *žv'eplo* n. (Ferdinandovec, Podravske Sesvete) sve u značenju 'sumpor', zatim *žvepl'ē:ni* adj. (Đurđevac) 'sumporni', *žvepl'ē:nka* f. (Đurđevac), *žep'l'ē:nka* f. (Kalinovec, Gola), *žepļenk'ica* f. dim., *žepļ'ē:nka* f. (Podravske Sesvete), *žepļ'e:nka* f., *župlj'e:nka* f. (Molve) 'kutija za šibice', *žveplj'e:nka* (Virje) 'kutija za kolomaz' itd.). U leksikografskim su člancima navedeni frazemi i sveze riječi u kojima se posuđenice pojavljuju te primjeri uporabe u kontekstu, ako su dobiveni od informanta (npr. pod natuknicom **Muß** navedena je sveza *pod m'us* u značenju 'obvezno, prisilno' i primjer uporabe zabilježen u Molvama: *Iš'el sem d'rva s'e:č pod m'us.*). Opis posuđenica sadrži i niz drugih podataka kao što su podatak o zastupljenosti posuđenice (replike) u pisanim izvorima, često se navode sinonimi za pojedine posuđenice, napomene o frekventnosti posuđenice, stilske odrednice i sl. Prema istraživanju autora mnoge su riječi iz korpusa zastarjelice, povijesne ili niskofrekventne u svakodnevnom govoru (npr. riječ *'ampēr* 'zaprška; prežgana juha' < austr. njem. *Einbrenn* zabilježena u Podravskim Sesvetama označena je kraticom *zast.*, *ajnr'i:k'ati* 'biti unovačen, stupiti u vojsku' < njem. *einrücken* zabilježena u Đurđevcu označena je kraticom *hist.* i sl.). Kao i u rječniku njemačkih posuđenica u đurđevečkom govoru u knjizi *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien*, na osnovi kontrastivne analize fonemskih sustava jezika davaoca (njemačkoga) i jezika primaoca (podravskoga kajkavskoga) uz svaku se natuknicu daje detaljan opis fonetske adaptacije u popisu odgovarajućih dijafonskih parova. Na kraju leksikografskoga članka navode se podaci o potvrdama navedenih posuđenica u *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića te opisu germanizama u *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht* Edmunda Schneeweisa. Tako se primjerice za germanizam *fl'a:jbaz*, u značenju 'olovka', navodi da nije potvrđena niti u jednom od navedenih rječnika (Schneeweis je zabilježio *blajvājz* samo u značenju 'olovni spoj' u osječkom govoru) te autor zaključuje da se radi o podravskom germanizmu.

U petom poglavlju rada *Popisu replika* abecednim su redom navedene podravskokajkavske njemačke posuđenice, njihove varijante i izvedenice te njemački modeli, polazišne riječi prema kojima su nastali. *Popis replika* korisniku *Rječnika modela i replika* olakšava snalaženje jer će tu naći podatak pod kojom se natuknicom (polazišnom njemačkom riječi) pojedina posuđenica obrađuje (npr. riječi *co:pr'ati*, *copr'ija*, *coprjn'a:k*, *c'oprna*, *coprn'ica*, *coprnj'ača*, *coprnj'a:k* i *coprnj'ica* obrađuju se pod natuknicom **zaubern** 'čarati, bajati', *om'ēlbę*, *om'ēldi* i *om'ēldung* pod natuknicom **Anmeldung** 'savjet' itd.).

U disertaciji *Germanizmi u podravskom dijalektu* opisani su njemačko-hrvatski jezični

<sup>17</sup> Autor je zbog tehničkih ograničenja 'otvoreno' ē bilježio znakom ę.

dodiri u đurđevečkoj Podravini, osobito u razdoblju Vojne krajine (1535 – 1871)<sup>18</sup>. Pritutnost brojnih germanizama na tom prostoru, kao i u cijeloj sjeverozapadnoj Hrvatskoj, posljedica je povijesnih i političkih okolnosti. Opsežnim radom Velimira Piškorca dobiven je njihov sustavan i cjelovit popis i opis na visokoj znanstvenoj razini.

15. U 2002. godini objavljena su dva kajkavska dijalekatna rječnika. Jedan je od njih rječnik gorskokotarskih govora s područja Čabra objavljen pod naslovom *Pamejnek govor u čabarskom kraju* autora Slavka Malnara.<sup>19</sup> Sadržava oko 7 000 natuknica, a autor je kao izvorni govornik u rječnik uvrstio ponajviše riječi iz svoga rodnoga mjesta Ravnica kraj Tršća. Taj se rječnik ponešto razlikuje od drugih rječnika koji su razmatrani u ovome radu, i to po nekoliko elemenata. Odabir natuknice ponešto je drugačiji nego u ostalim rječnicima. Obično je kao natuknica uzet polazni oblik riječi (imenica u nominativu jednine, glagol u infinitivu itd.), a zatim slijede popratni oblici. Međutim, u znatnom broju leksikografskih članaka natuknicu čini koji drugi, a ne polazni oblik. Tako primjerice, oblici prezenta glagola htjeti *čon*, *čmo*, *čte*, *čjo* čine zasebne natuknice, a također i kod nekih oblika zamjenica kao npr. *jeh* 'ih, njih' što je Gpl. zamjenice *on* i sl. Natuknicu ponekad čine sintagme, kao npr. *du je* 'tko je', *du vej* 'tko zna', *fsę glih* 'svejedno, sve ravno', *j'a: gerske p'es* 'lovački pas', *p'a:st žev'ino* 'čuvati stoku na paši' i sl., frazemi, kao npr. *d'ušo sp'estet* 'umrijeti, ispustiti dušu', *f'ant uot fa:re* 'dečko kojemu nema ravna u selu', sveze tipa *d'abet bal'ejzen* 'oboljeti', *d'abet s'u:t* 'dobiti sudsku parnicu', *j'emet rat* 'voljeti' i sl., kao i dvočlane natuknice tipa *d'evje pj'etęh* 'tetrijeb', *d'evje pr'ęsec* 'divlja svinja', *b'ažja pastir'ica* 'ptica, pastirica' i sl. Osim općega leksika rječnik sadržava i određenu količinu onomastičke građe: toponime (npr. *G'ernike* 'zaselak Gorniki', *G'i:rayu* 'Gerovo', *Erj'a: ve k'a:l* 'lokalitet u Blatnoj dragi' itd.), antroponime (npr. *G'i:ra* 'žensko ime Gertruda', *Fr'ęnce* 'oblik imena Franjo' itd.), etnike (npr. *D'ejvenčarje* mn. 'Delničani') itd.

Autor uz natuknice u pravilu ne navodi morfološke oznake vrste riječi, no ipak je kod nekih natuknica navedena poneka morfološka odrednica, primjerice kod množinskih oblika (npr. *c'inke*, -u mn. 'kapljice masnoće na juhi') te kod nekih drugih oblika (npr. kod natuknice *jej jedi!* navodi se da je to imp. od *jesti*) i sl. Svaka natuknica ima primjer uporabe u kontekstu. Obično je to cjelovita rečenica, ali može biti i kakva sintagma, frazem i sl. (npr. pod natuknicom *č'ęu* 'crijevo' - *se vl'ejčę ko č'ęu*, pod *ušaš* 'vaš' - *uša d'unda*, *pa naš tęlb'a:n*). U nekim su leksikografskim člancima dani podatci o stilskoj vrijednosti natuknice, kao npr. *čęrn'ula* 'žena crne puti, pogr.', *d'unda* 'djevojka, pogr.' *j'ęzek st'i:gnet* pogr. 'umrijeti; isplaziti jezik' itd. Iako ga nije radio jezikoslovac, rječnik zaslužuje pozornost jer leksikografski obrađuje građu iz vrlo složenoga govora gorskokotarskoga područja koje je i samo u cjelini dijalekatno vrlo zamršeno.

16. Posljednji, i do sada najopsežniji objavljen kajkavski rječnik je *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora* Tomislava Lipljina<sup>20</sup> koji sadržava oko 33 000 natuknica. Uz

<sup>18</sup> Piškorec (2001: 51–69).

<sup>19</sup> Malnar (2002).

<sup>20</sup> Lipljin (2002).

svaku je natuknicu navedena morfološka oznaka vrste riječi, književnojezični ekvivalent ili definicija značenja na hrvatskom književnom jeziku. Značenja su riječi oprimirana rečenicama iz varaždinskoga govora koje su zabilježene od izvornih govornika. Autor se nije izravno koristio pisanim literarnim izvorima, iako je očito da su neke natuknice ušle u rječnik iz literature, a često se u pojedinim natuknicama pojavljuju i primjeri iz narodnih pjesama, rugalica, brojilica i sl.

S obzirom da je u rječniku leksikografski obrađen gradski govor koji je uvelike pod utjecajem književnoga jezika, uočljive su brojne inovacije na svim jezičnim razinama, a osobito u leksiku. Na fonološkom planu na prvi je pogled najuočljivija dvojaka realizacija kontinuantne stražnjega nazala *ɔ* (*k'odɛla* / *k'udɛla* itd.). Na mjestu staroga suglasničkoga skupa \**dj* moguća je realizacija suglasnika *j*, što je obilježje starijega varaždinskoga sustava, te suglasnika *ʒ* kao inovativnoga obilježja (npr. *m'ɛja* / *m'ɛʒa* itd.). Osim te dvije, postoji i treća mogućnost, nesliveni izgovor suglasničkoga skupa *dj lāja* / *lāja* / *lājja*). Arhaičnom sloju pripada kajkavski razvoj palatalnog *r'* > *rj*, npr. u riječi *mōrjɛ*, ali se pojavljuje i novije *mōrɛ*.

Na morfološkoj razini također ima brojnih primjera u kojima se vidi utjecaj drugoga sustava. Tako primjerice u DLlpl. imenica m. r. nalazimo inovativne, ali i arhaične morfološke elemente. Pod natuknicom **b'rki**, koja je i sama leksička inovacija, naveden je primjer: *P'oznam ga po b'rkima*. u kojem je nastavak *-ima* očito inovativni element jer je u Lpl. im. m. r. u starijem sloju varaždinskoga govora uobičajen nastavak *-ih* (npr. pod natuknicom *c'ɛrkvica*: *C'ɛrkvice po br'eš'čecih*...). Tako je i u Ipl. u kojemu se pojavljuje novi nastavak *-ima* (pod natuknicom *grāt* imamo ...*m'ɛd z'idima*...) te stari nastavak instrumentala *-i* (pod natuknicom *gōsto* u primjeru *Jūha z domāčimi r'ɛzanci*...pod natuknicom *cūček* izr. *z cūcki lāje*, *z vōki tūli* itd.). Primjećuje se da se inovativni nastavci češće pojavljuju kod novijega, suvremenog leksika (npr. pod natuknicom **b'ungalof**: *V b'ungalovima 'imaš sɛ k'ak v apartmānima*, *a jeftinēši su*). U Lpl. im. ž. r. također je uočljiv inovativni nastavak *-ama* (npr. pod natuknicom *brusār*: *Ōf brusār h'odi po h'izama*). Za varaždinski temeljni kajkavski sustav u tom je padežu karakterističan nastavak *-ah* (npr. pod natuknicom **hl'ačice** imamo u primjeru ...*v hl'ačicah!* itd.). U Ipl. ž. r. pojavljuje se uglavnom stari instrumentalni nastavak *-ami* (npr. pod **b'učkati**: *Gl'ɛč k'ak z rōkicami b'učka po v'odi!*).

Navedene su inovacije nastale pod utjecajem drugoga (štokavskoga) sustava, međutim, možemo primijetiti da se i u samom varaždinskom kajkavskom govoru dogodilo niz unutarustavnih promjena. Jedna je od tih promjena prevladavanje *o*-nastavaka u deklinaciji imenica i pridjeva kod svih osnova, npr. u Gpl. im. m. r. pojavljuje se isključivo nastavak *-of* (*-ov*): *b'ičof* pod *bīč*, *birtāšof* pod *birtāš*, *b'odežof* pod *b'odeš*, *bistričāncof* pod *bistričānɛc*. U Isg. m. r. također imamo samo *-om* (npr. *z buhāčom* pod *buhāč*). Kod pridjeva, primjerice, pod natuknicom **c'ɛstovni** imamo ...*v Dr'aškovičovi v'ulici*..., pod **c'iklus** ...*c'iklus K'rležinih Gl'embajovih* itd. Unutarustavna je inovacija i prevladavanje duljih nastavaka u 3. l. pl. prezenta (npr. pod *č'ešɛr gl'ožɛju*, pod *opɛr'ušati zglɛđju* itd.) te gotovo isključiva uporaba određenih oblika u pridjevskoj deklinaciji (npr. pod *opīsati Opīsani jɛ v kn'igi*, pod *opor'aviti sɛ M'alo jɛ opor'avlɛni*. itd.).

Velik se dio leksika u varaždinskom rječniku odnosi na suvremeni život. Autor je obradio brojne lekseme koji označuju nova tehnička, kulturna i ina područja života, bez obzira koje su etimologije, te na putove kojima su došli u varaždinski govor (preko pisanih izvora, elektronskih medija i sl.). Te su riječi naglasno, fonološki i morfološki više-manje prilagođene varaždinskom kajkavskom sustavu (npr. *fõrma*, *kabin'et*, *kâmp*, *l'aser*, *lęg'ura*, *m'onitor*, *p'anika*, *parkêrati sę*, *parolâš*, *participâcija*, *regulâtor*, *rekvizitêr*, *š'ut*, *tastat'ura* itd.). Mnogi su leksemi stilski obilježeni ili pripadaju žargonu pojedinih društvenih skupina (npr. *fõra*, *krêda* 'kredit', *krupnâk* 'krupni plan pri snimanju', *kûl* 'smiren, hladan', *štõs*, *štrêber*, *švênk* 'pomak objektiva kamere na novi objekt' i sl.). Velik se dio leksika odnosi na kazalište, kazališni te općenito kulturni život (npr. *ma'estro*, *maskêr*, *m'elodrama*, *mezanîn*, *mizanscên*, *mjuz'ikl*, *m'onodrama*, *rõla*<sup>2</sup> 'kazališna ili filmska uloga' itd.). Za određen je broj leksema izvjesno da potječe iz literarnih djela kao primjerice *lamëntâcija*, *kad'avęr* i sl.).

U varaždinskom rječniku u pojedinim značenjskim skupinama upravo sve vrvi od riječi njemačkoga porijekla (npr. u nazivima iz kuharstva, nazivima oruđa, dijelovima strojeva, zanimanja, nazivima predmeta koji se odnose na domaćinstvo itd.). U gradskoj je varaždinskoj kajkavskoj sredini njemački jezik očito imao prestižnu ulogu. Stoga nije neobično pod slovom **G** čitati sljedeće germanizme u neprekinutom abecednom nizu: *geš'eft*, *geš'enk*, *gešm'ak*, *gešp'ant*, *gešpr'ict*, *gešt'el*, *gešt'enter*, *getrîba*, *gevêr*, *gev'iht*, *gevînt*, *gevîrc*, *gez'ec*, *gez'unthęjt*. Brojni su germanizmi najčešće nepotrebni jer za većinu predmeta, pojava i pojmova koji su njima označeni postoje i odgovarajuće hrvatskokajkavske riječi.

Hungarizama je u rječniku daleko manje, kao što su primjerice na sjeverozapadu Hrvatske proširene riječi *čurka* 'krvavica', *batrîvi* 'hrabar', *veřęstûvati* / *virostûvati* 'bdjeti uz mrtvaca' i sl.

Da je bio prisutan i istočni utjecaj, svjedoče turcizmi kao što je npr. *bazlam'ača* u značenju 'kolač, ulijevak od kukuruznoga brašna' iako za to postoji kajkavska riječ *zlęška* na koju nas autor u leksikografskom članku pod natuknicom **bazlam'ača** i upućuje. Pod natuknicom *zlęška* navedena je uputnica i na istoznačnicu *zlęvanka*. Književnojezični su ekvivalenti te riječi *zlijevka* i *zlijevanka*.

U rječniku nalazimo brojne lijepe primjere očuvanja starohrvatskoga i starokajkavskoga leksika kao što su: *čępęti* 'čućiati', *čkõmęti* 'šutjeti', *d'ežž* / *d'ešč* 'kiša', *kr'op* 'kipuća voda', *krêlut* 'krilo', *mûsati* 'prljati, mazati blatom', *šč'rba* 'krnji zub', *pâžęl* / *pâžl* 'papak; čaporak; pej. prst', *v'ugnuti (sę)* 'maknuti (se)' *v'uhęk* 'vlažan, navlažen' i dr. Osobito su zanimljive kajkavske tvorbe i specifična značenja riječi (npr. *gõt* 1. 'grlo, guša' 2. 'mogućnost gutanja', *p'rga* 'posoljen i s paprikom pomiješan svježi kravlji sir oblikovan u stožac i sušen na zraku da zadrži trajnost', *skûpsti* 'čupati kosu, vući za kosu', *snâžiti* 'čistiti', *vdrâpiti sę* 1. 'ozlijediti se drapanjem' 2. 'proderati se, viknuti', *veј'ača* 'lopata za vijanje žita', *zab'ęći* 'prisjesti, ostati bez daha, bez riječi', *zad'ęti sę* 'zapeti, naići na prepreku', *zadrębîšćiti* 'uhvatiti na djelu, pritisnuti dokazima', *zagûļęnc* 'čovjek teške naravi', *zavg'ozditi* 'učvrstiti klinom' i dr. Neke od tih riječi imaju i sinonime novijega datuma na koje autor upućuje (npr. *čučati*, *k'iša*, *k'rîa*, *kr'ilo* itd.).

U leksikografskim je člancima posebno obrađena frazeologija varaždinskoga govora. Frazemi su označeni kraticom *izr.* (npr. pod natuknicom *cūček* navedeno je *izr. z cūcki lāje, z vōki tūli* u značenju ‘čovjek za sva vremena’). Sveze riječi kod kojih nema potpunih preoblika značenja, označene su odrednicom *sveze*, npr. pod natuknicom **p'učki** navedena je, između ostaloga i sveza *p'učka škōla* u značenju ‘obvezatno školovanje od četiri godine, ne odgovara današnjem pojmu osnovne škole’. Kao što je u literaturi više puta isticano, vrlo je teško odrediti granice frazema, odnosno koje sve kriterije mora zadovoljavati pojedina sveza riječi da bi bila frazem, a ne figurativno značenje pojedine riječi, poslovice i sl. Kod raznih sastavljača rječnika pojedini frazeološki izrazi mogu biti različito shvaćeni te označeni različitim odrednicama. Od toga nije imun niti ovaj rječnik, pa je tako primjerice, teško odrediti je li primjer *'ima vrēmę čāsa* (pod natuknicom **č'as**) doista sveza kako je označena u rječniku ili se može govoriti o frazemu u užem smislu koji bi valjalo označiti kraticom *izr.* Također se postavlja pitanje valja li primjere kao što je *om'eknulo mu sę je* (pod natuknicom **om'eknuti**) interpretirati kao svezu, kako je autor postupio u rječniku, ili samo kao preneseno značenje pojedinačne riječi *om'eknuti sę*. Pojedini su frazemi dani kao primjeri uporabe natuknice u rečenici te nisu posebno označeni, npr. pod natuknicom *apotekārski* naveden je primjer u kojem imamo frazem *na apotekārski vāgi v'agati* u značenju ‘gledati na svaku pojedinost’: *Nęj mi gręhę na apotekārski vāgi v'agati*.

16. Osim navedenih rječnika, koji u potpunosti pripadaju kajkavskom narječju, objavljeni su i neki rječnici kajkavsko-čakavskih i čakavsko-kajkavskih govora. Rječnici miješanih govora vrlo su zanimljivi za leksikološka i semantička proučavanja upravo zato što leksikografski obrađuju građu na dodiru različitih dijalekatnih sustava. Stoga su neki od njih navedeni u ovome radu koji se, ipak prvenstveno bavi ‘čistim’ kajkavskim dijalektnim rječnicima.

Ovdje svakako valja spomenuti dijalekatne rječnike Stjepka Težaka. Prvi je dodatni rječnik uz raspravu *Ozaljski govor*<sup>21</sup> koji je, prema riječima autora, prvenstveno ilustrativan. Svrha mu je pokazati dijalekatna obilježja kajkavsko-čakavskoga ozaljskoga govora, njegove adstratske, superstratske i supstratske elemente. Natuknice su poredane abecednim redom, međutim pod svakom su natuknicom navedene i podnatuknice koje pripadaju istom leksičkom gnijezdu. Rječnik ima elemenata razlikovnoga rječnika u odnosu na hrvatski književni jezik jer uglavnom nisu navedene riječi koje se minimalno ili uopće ne razlikuju od književnojezičnih, kao ni najnovije tuđice. Značenja natuknica u većini su slučajeva oprimjerena, a sve su natuknice i primjeri govora akcentuirani. Uz natuknice su navedeni morfološki podatci o vrsti riječi, kratice struke, te stilske odrednice.

Drugi je Težakov rječnik čakavsko-kajkavski dodan uz rad *Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?*<sup>22</sup> Autor je u istraživanju obuhvatio govore južno od Žumberka, luka Kupe, karlovačkoga četverorječja i područja Ogulina. Ističe da su ti govori u osnovi čakavski, ali imaju znatan dio kajkavskih osobina (pa i štokavskih), što potvrđuje i ilustrativni rječnik koji je dodan radu.

<sup>21</sup> Težak (1981: 203–428).

<sup>22</sup> Težak (1981: 169–200).

Skupini čakavsko-kajkavskih rječnika pripada i *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja* Marinka Perušića objavljen u Karlovcu 1993. godine. U rječniku je leksikografski obrađena građa s područja koje obuhvaća veći dio općine Duge Rese, južni dio općine Karlovac te dio općine Ozalj. Najveći broj natuknica potječe iz Zvečaja Gornjeg i Donjeg, pa uz riječi iz tih mjesta nema geografske odrednice. Uz druge je natuknice navedeno ime mjesta u kojem su zabilježene. Rječnik ima oko 7 500 natuknica. Većina ih je strukturirana tako da uz svaku stoji popratni oblik (za imenice Gsg., za glagole obično 2. l sg. itd.), zatim slijedi prijevodna semantizacija na hrvatskom književnom jeziku, potom se u zagradi navodi primjer ili primjeri uporabe u kontekstu. Sve su natuknice i primjeri govora akcentuirani.

Zasigurno će objavljeni kajkavski dijalekatni rječnici biti poticajni za nastavak rada na skupljanju i leksikografskoj obradi kajkavske građe, a stečene teoretske i praktične spoznaje i iskustva uporabljeni pri izradbi novih rječnika. Na osnovi objavljenih kajkavskih dijalekatnih rječnika može se usustaviti osnovni obrazac leksikografskoga članka tog tipa rječnika. Izbor i opseg građe najčešće ovisi o tipu rječnika, njegovoj namjeni, autoru te o raznim drugim jezičnim i izvanjezičnim čimbenicima. Leksička je kajkavska građa vrlo dragocjena za kroatistička jezikoslovna proučavanja, osobito leksikološka, semantička i etimološka, a još uvijek je nedostatno leksikografski obrađena.

## Literatura i izvori

- Bujan-Kovačević, Z. (1999) *Fužinarski kaj*, Fužine.
- Fancev, F. (1907) Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie, *Archiv für slavische Philologie* 29, 305–389, Berlin.
- Herman, J. (1973) Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina), *Filologija* 7, 73–99, Zagreb.
- Houtzagers, P. (1999) *The Kajkavian Dialect of Hidegség and Fertőhomok* Atlanta–Amsterdam.
- Hrg, F. (1996) *Ivanečki govor i rječnik*, Ivanec.
- Ivšić, S. (1936) Jezik Hrvata kajkavaca, *Ljetopis JAZU* 48, 47–88, Zagreb.
- Jurković, V. (1969) Brodmoravičko narječje, u knjizi *Brod-Moravice*, pripremio i uredio V. Jurković, 207–231, Brod Moravice.
- Krpan, S. (1983) *Hrvati u Keči*, Zagreb.
- Lipljin, T. (2002) *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin.
- Malnar, S. (2002) *Pamejnek govor u čabarskom kraju*, Čabar.
- Maresić, J. (1992) Fonološki i morfološki opis govora Podravske Sesveta, *Rad HAZU* 446, 71–92, Zagreb.
- Maresić, J. (1995) Mali frazeološki rječnik govora Podravske Sesveta, *Podravski zbornik 1995*, 219–236, Koprivnica

- Maresić, J. (1996) Rječnik govora Podravske Sesvete, *Filologija* 27, 153–228, Zagreb.
- Maresić, J. (1999) Đurđevački rječnik, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 187–254, Zagreb.
- Perušić, M. (1993) *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*, Karlovac.
- Piškokrec, V. (1997) *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien*, (Schriften zur deutschen Sprache in Österreich; Bd. 22), Frankfurt an Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien.
- Piškokrec, V. (2001) *Germanizmi u podravskom dijalektu*, disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Šojat, A. (1982) Turopoljski govori, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, 317–493, Zagreb.
- Težak, S. (1981) Dokle je kaj prodro na čakavsko područje, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 169–200, Zagreb.
- Težak, S. (1981) Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 203–428, Zagreb.
- Večenaj, I. i Lončarić, M. (1997) *Rječnik govora Gole*, Zagreb.

## KAJKAVIAN DIALECTAL LEXICOGRAPHY

### *Summary*

In the article the author mentions and analyzes the Kajkavian dialectal dictionaries that have been published to date. She refers to their structure, as well as to the selection and method of processing the dialect material. The author points out and considers lexicological, semantical, etymological and other starting points for the study of the lexis that has been dealt with in the mentioned dictionaries.

**Ključne riječi:** rječnici, kajkavski, dijalekatni

**Key words:** dictionaries, Kajkavian, dialectal